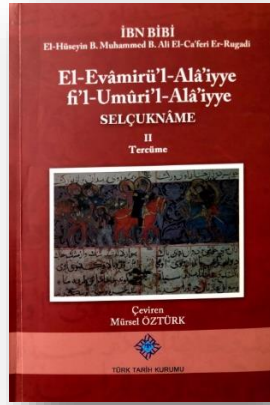

İBN BİBİ, *EL-EVÂMİRÜ'L-ALÂ'İYYE Fİ'L-UMÛRİ'L-ALÂ'İYYE*
(ÇEV. PROF. DR. MÜRSEL ÖZTÜRK) ANKARA 2014

ARŞ. GÖR. AYŞE GÜL FİDAN *

İslam Ortaçağı Farsça tarih yazıcılığı geleneğini; Farsçanın edebî, siyasî ve ilmî bir dil olarak resmiyet kazandığı X. yüzyıl Samanî Hanedanı'ndan (874-999) itibaren, Moğol İstilasından önce ve sonrası olmak üzere iki döneme ayırmak gerekir. İslam Tarih yazıcılığı içerisinde değerlendirilmesi gereken İran tarih yazıcılığının, Moğol dönemi öncesinde eski kaynaklardan özetler ve derlemeler olmak üzere daha çok Hindistan idari ağırlığı çerçevesinde şekillendiği için Hindistan Ekolü, Moğol dönemi sonrasında ise İlhanlı-Moğol Ekolü olarak ele alınmasını gerekli kılar. Maverâünnahir, Sistan ve Buhara'da hâkimiyet kurmuş olan İran asıllı Samanî Hanedanı mensupları, Farsçaya büyük ilgi göstermiş, Farsça manzum ve mensur

ARŞ. GÖR. AYŞE GÜL FİDAN, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi. Email: afidan@ankara.edu.tr.

eserlerin yazılmasını teşvik etmiş ve Arapça eserlerin Farsçaya çevrilmesini sağlamışlardır. Bu ilk tercüme döneminden kısa bir süre sonra Farsça kaleme alınmış orijinal tarih ve coğrafya kitaplarıyla ansiklopedik eserler gün ışığına çıkmaya başlamıştır. Başlangıçta daha çok Abbâsî kültürel gelişimi içerisinde şekillenen, mevcut kaynakların özetlerini aktaran, değerlendirme ve sentezden uzak yazım geleneği yerini yerel hanedan tarihleri, genel konulu tarih kitapları ve hanedanlara ait özel kayıtlara bırakmaya başlamıştır. Samanî Hanedanı'ndan sonra X. yüzyıl ortalarından XII. yüzyılın sonlarına kadar Horosan, Afganistan ve Kuzey Hindistan'da hüküm süren Türk Hanedanı Gazneli Devleti (963-1186) Fars dili ve edebiyatının gelişmesine katkıda bulunmuştur. *Târih-i Beyhakî*, *Zeynü'l-ahbâr* gibi devrin öne çıkan tarih kitapları Farsça olarak kaleme alınmıştır. İran Coğrafyasında kurulan bir diğer Müslüman Türk devleti Selçuklu Hanedanı (1040-1157) da eski geleneği devam ettirerek Farsça tarih yazımında önemli rol oynamıştır. Geniş bir coğrafya ve çeşitli diller konuşan kavimleri hâkimiyeti altına alan Selçuklularda Arapça ve Farsça ilim ve edebiyat dili olarak kabul görmüştür. İlim ve edebiyatla yakından ilgilendiklerini bildiğimiz başta Alparslan, Melikşah ve Sencer olmak üzere Selçuklu padişahları, vezirleri ve devlet adamları edebiyatçılara ve ilim adamlarına destek verip onları himaye etmişlerdir.

Malazgirt zaferinden (1071) sonra Türkler'in Anadolu'yu yurt edinmelerini sağlayan ve Türk tarihinin önemli bir bölümünü teşkil eden Anadolu Selçukluları (1075-1308) döneminde ve sonrasında XIII. yüzyılın başlarında Moğolların İran coğrafyasına yaptıkları saldırıların da bir neticesi olarak çok sayıda ilim adamı, şair ve yazar İran coğrafyasının muhtelif yerlerinden gelerek Anadolu'ya sığınmış ve böylece Farsça Anadolu sahasındaki etkinliğini sürdürmüştür. Farsça tarih yazma geleneğinin güçlenerek devam ettiği bu dönemde genel tarih eserlerinin yanı sıra Horasan ve Orta Asya coğrafyaları tarihine ait bilgiler ihtiva eden, *Tarih-i Taberistan* gibi eyalet ve şehir tarihi olmak üzere bölgesel tarih yazımına da önem verilmiştir.

İlhanlı-Moğol Mektebi olarak ele aldığımız XIII. ve XIV. yüzyıl Farsça tarih yazıcılığı her ne kadar önceki dönemin üslubunu devam ettirse de birtakım yenilikler de barındırmaktadır. Bu dönemde Arapça'nın etkinliğinin azaldığını hatta ortadan kalktığını, saray tarihçiliğinin ve hanedan

merkezli tarih yazım geleneğinin yerini genel konulu tarih kitaplarına bıraktığını ve tüm bu değişimlerin; doğu tarihçiliğinde ilk defa dünya tarihi sahasının oluşması ile sonuçlandığını söylemek mümkündür.

Kısaca bahsettiğimiz bu tarih yazıcılığı seyrinde Anadolu Selçukluları hakkında yazılan sadece birkaç eser bulunmaktadır. Kuşkusuz bunlardan en önemlisi Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Ca'ferî er-Rugadî el-müştehir bi-İbn Bibî el-Müneccime (ö. 684/1285'ten sonra) tarafından 1281 yılında Farsça kaleme alınmış, *Selçuk-name* veya *Tarih-i İbn Bibî* adlarıyla da bilinen *El-Evâmirü'l-Alâ'îyye fi'l-Umûri'l-Alâ'îyye*'dir. Anadolu Selçuklu tarihinin yaklaşık bir asırlık bölümünü ihtiva eden eser Türk tarihinin Farsça kaynaklarını Türkçeye kazandırarak başta kendi bilim sahası olmak üzere tarih, coğrafya, sanat tarihi gibi birçok sosyal bilim disiplini için katkı sunan Prof. Dr. Mürsel Öztürk tarafından tercüme edilmiştir.

Prof. Dr. Mürsel Öztürk'ün bilhassa üstesinden gelinmesi oldukça zor olan kaynak çevirileri ile Türk bilimine yaptığı katkılarında yalnızca biri olan *El-Evâmirü'l-Alâ'îyye fi'l-Umûri'l-Alâ'îyye*, 1192-1280 yılları arası Anadolu Selçuklu tarihinin temel kaynağıdır. Aslen Harezmi olan müellif İbn Bibî'nin babası Mecduddin Muhammed, Harezmsâhlar Moğollar karşısında tutunamayıp dağılınca önce Suriye'ye ardından da I. Alaaddin Keykubat döneminde (1230) Anadolu'ya gelerek Selçuklu hizmetinde girmiştir. Tercümanlık ve farraşname müşrifliği gibi çeşitli görevlerde bulunan Mecduddin'in oğlu İbni Bibi de babası gibi devlet hizmetine girerek uzun yıllar önemli görevlerden biri olan inşa ve tuğra divanında çalışmıştır. Müellifin inşa divanında bulunması ve olayların birçoğunu görüp yaşaması ve eserin 1280 yılına kadarki Selçuklu-İlhanlı mücadelesinin en önemli tanığı olması değer ve ehemmiyetini göstermektedir. Gerek siyasi, gerekse sosyal tarih bakımından çok esaslı bilgiler veren, vakaların tasviri ve sağlam bir kronolojinin tespitini sağlayan, Türkiye Selçukluları tarihinin günümüze ulaşan birinci derecede önemli vekâyinâmesi özelliğini taşır.

İbn Bibî, bu eseri, dönemin İlhanlı veziri olan Alaaddin Ata Melik Cüveynî'nin isteği üzerine kaleme almıştır. Eserinin adındaki "Alâ'îyye" kelimesinin, ilkinin kitabın telifine sebep olan Alaaddin Ata Melik Cüveynî'ye, ikincisinin ise I. Alaaddin Keykubâd'a delalet ettiği düşünülmektedir. II. Kılıç Arslan'ın oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev'i veliaht tayin etmesinden ve kısa bir süre sonra ölümünden (1192) başlayarak, I. Alaaddin

Keykubad hakkında ayrıntılara yer verir ve II. Gıyaseddin Mes'ud'un 1280 yılında Abaka Han'ın huzuruna gitmesiyle son bulur.

El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye'nin günümüze ulaşan yegâne nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Ayasofya, nr. 2985) bulunmaktadır. Zahriye sayfasındaki ibareden bu nüshanın bizzat müellif tarafından III. Gıyâseddin Keyhusrev'e takdim edilmek üzere İbrâhim b. İsmâil b. Ebû Bekir el-Kayserî'ye istinsah ettirildiği anlaşılmaktadır. Bu nüshadan istinsah edilmiş nüshalardan biri Millet Kütüphanesi'nde (nr. 819), diğeri ise Paris Bibliothèque Nationale'dedir. Prof. Dr. Adnan Sadık Erzi tarafından önsöz ve fihrist ilâvesiyle ilk defa tıpkıbasım halinde 1956 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanmıştır. Prof. Dr. Necati Lugal ile Prof. Dr. Adnan Sadık Erzi, elyazması 744 sayfa tutan bu hacimli eserin üç cilt halinde neşrini hedeflemişlerse de bu düşüncelerini tam olarak gerçekleştirememiş, sadece II. Kılıçarslan'ın ölümünden (1192) I. Alaaddin Keykubad'ın tahta çıkışına (1220) kadar meydana gelen olayları içeren birinci cildi yayınlamışlardır.

Prof. Dr. Mürsel Öztürk *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye*'nin Türk Tarih Kurumu tarafından 1956 yılında basılan tıpkıbasımını esas alarak tamamını Türkçeye tercüme etmiştir. İlk olarak Kültür Bakanlığı tarafından iki cilt halinde basılan tercüme, 2014 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından tek cilt halinde yayınlanarak okur ve araştırmacılara ulaşmıştır. Önsöz sonrasında çeviriden önceki giriş bölümünde; müellif İbn Bîbî'nin hayatı, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye*, İbn Bîbî'nin naklettiği şiirler ve eserin nüshaları başlıkları altında, muhtelif önemli kaynaklardan faydalanan ayrıntılı bilgilere yer vermiştir. Sonrasında takip eden "Sultan I. Alaaddin Keykubad Devrinin Sonuna Kadar Anadolu Selçukluları" başlığı altında Anadolu Selçuklu hükümdarlarını ve icraatlarını yine kaynaklara dayalı olarak kronolojik bir şekilde vermiştir. Bu yönüyle, aslında tercümeden ziyade araştırmalara dayalı bilimsel bir çalışma niteliğindedir diyebiliriz.

Çeviri kısmına gelmeden önce, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye*'nin dil ve üslup özelliklerinden bahsetmek yerinde olacaktır. İbn Bîbî kitapta 1400 beyitten fazla şiire, Arapça ibarelere, secili ifadelere oldukça fazla yer vermektedir. Ağır ve muğlak ifadeleri, sık sık başvurduğu mübalağaları, kullanımı nadir anlaşılmayan deyimlere yer vermesi, mânadan uzaklaşması, düşüncelerine şahit göstermek veya mânaya güzellik katmak için konuya uygun

düşmeyen Arapça atasözleri ya da Arapça ve Farsça şiirler nakletmesi ile edebî ve ağır bir dil ve üslup özelliğine sahiptir. Hacimli olmasının yanı sıra bahsettiğimiz özellikteki bu eserin tercümesinin oldukça meşakkatli olduğu aşikâr olsa da, tercümede okur bunu pek de hissetmez. Okur ve araştırmacı, gerektiğinde metnin Farsça aslında rahatlıkla bulabilsin diye tıpkıbasım metnin sayfa sayıları, çeviri metni içerisinde köşeli parantezde yer almaktadır. Ayrıca Prof. Dr. Mürsel Öztürk, yine çeviri metninde gerekli gördüğü kısımlarda dipnotlar vererek yer ve kişi adlarını ve tarihi terimleri açıklamaktadır. Metinde geçen Ayetler, Arapça atasözleri, deyimler ve şiirler tırnak içerisinde italik olarak verilmiştir. Toplamda 150 başlıktan oluşan çeviri kısmının sonunda bibliyografya ve onu takip eden özel isim ve yer adlarını içeren dizin bulunmaktadır. Kitap Prof. Dr. Mürsel Öztürk'ün önsözünde de belirttiği gibi yardımcı olacağına inandığı dönem haritaları ile son bulmaktadır.

Bilindiği üzere belirli bir dönemi konu alan tarihi metin tercümeleri oldukça fazla dikkat, birikim ve dönem tarihine hâkimiyet sorumluluklarını da beraberinde getirmektedir. Hele bir de tercümesi yapılan eser bildiğimiz anlamda tarih yazma metotlarının olmadığı bir devre ait ise iş daha da meşakketli bir hal alır. Türk tarihini konu alan birçok kıymetli Farsça eseri Türkçe'ye kazandıran saygıdeğer bilim insanı Prof. Dr. Mürsel Öztürk bu tercüme ile İbn Bîbî'nin *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye* adlı eserini bilim camiasının, okur ve araştırmacıların hizmetine sunmuştur.

KAYNAKÇA

- CAHEN, Claude, *İslamiyet*, (Çev. Esat Nermi Erendor), Bilgi Yayınevi, Ankara 1990.
- CAHEN, Claude, "Selçuklu Devri Tarih Yazıcılığı", (Çev. Nejat Kaymaz), Ankara Üniv. D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi, VII, 12-13, Ankara 1969.
- DEMİR, Mustafa, "İslam Ortaçağında İran Bölgesindeki Tarih Yazıcılığı", A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 34, Erzurum 2007.
- İBN BİBÎ, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye*, (Haz. Adnan Sadık Erzi), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1956.

- İBN BÎBÎ, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye*, (Çev. Mürsel Öztürk), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.
- KEMALOĞLU, Muhammet, "Türkiye Selçuklu Tarihi Birinci Elden Kaynakları", Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, C. 2, No.3, Eylül, 2013.
- KÖPRÜLÜ, Fuat, "Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları", Belleten, C. VII, Sayı 27, Temmuz, Ankara 1943.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim, "İbn Bîbî", TDV İslam Ansiklopedisi, C. 19, İstanbul 1999.
- SAFÂ, Zebîhullah, *Târîh-i Edebiyât der İran*, İntişârât-i Firdovsî, C. III, Tahran 1366 hş. (1987).
- SPULER, Bertold, *Persian Historiography and Geography*, (Çev. İsmail Marcinkowski), Pustaka Nasional Pte Ltd, Singapore 2003.
- YILDIRIM, Nimet, *Fars Edebiyatında Kaynakbilim*, Fenomen Yayınları, Erzurum 2012.